

БАГАТОВЕКТОРНІСТЬ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Петрушенко В. Л.,

доктор філософських наук, професор, професор за запрошенням
Львівської православної богословської академії, м. Львів, Україна

vipetfil@gmail.com

Анотація

Багатовекторність невизначеності. У тезах представлені основні різновиди невизначеності, що проявляються в онтологічно-екзистенційній, антропологічній, пізнавальній, соціально-практичній та релігійній сферах життя людини. Робиться висновок про амбівалентний характер проявів невизначеності в людському житті, про її позитивне та негативне значення.

Ключові слова: визначення, невизначеність, вибір, амбівалентність невизначеності.

Abstract

The theses present the main types of uncertainty that appear in the ontological-existential, anthropological, cognitive, socio-practical and religious spheres of human life. A conclusion is made about the ambivalent nature of the manifestations of uncertainty in human life, about its positive and negative meaning.

Key words: definition, uncertainty, choice, ambivalence of uncertainty.

Невизначеність постає неминучою стороною людського способу буття. Але проявів невизначеності існує доволі багато і не всюди її зміст залишається тим же самим. У загальному плані невизначеністю ми іменуємо ситуацію, коли можливий будь-який варіант її розвитку, коли є коли в наших уявленнях відсутні чи сплутані межі.

В екзистенційно-онтологічному плані невизначеність постає долею людини у тому сенсі, що людина входить у життя, не маючи ніяких настанов і програм щодо того, як вона має прожити своє життя. Відому сентенцію про те, що ми не маємо досвіду смерті можна доповнити тезою про те, що крокуючи по життю, ми не маємо і заздалегідь наданого нам досвіду життя. Можна намагатись у різні способи подолати таку невизначеність, наприклад, віддаючись традиціям та настановам старших поколінь, можна долучатись до якихось соціальних груп або рухів, що регламентують життя людини, можна сповідувати певну релігію, слідувати її настановам про сенс життя й виконувати її приписи щодо способу життя. Всі ці способи не усувають невизначеність, а лише: затуляють її певним змістом, що психологічно можуть бути як надійними, так і не дуже, а тому невизначеність, як тінь, супроводжує саму онтологію людини.

Цей важливий момент прояву невизначеності доповнюється *антропологічним* аспектом: людина є істотою конечною та багато в чому *обмеженою*, що не дозволяє їй мати бездоганні знання або орієнтири життя і діяльності. Діючи навіть цілком свідомо, людина не може передбачити усіх можливих наслідків своїх дій навіть тоді, коли вона робить якісь дії не вперше та ніби-то із знанням справи. Набутий людиною життєвий досвід обернений до минулого: він виправдовується минулим, тобто знову-таки він є обмеженим. Людина, як це чудово відомо всім, має й обмежений термін життя, окремі етапи та періоди якого також обмежені, можуть заповнюватись певним змістом тільки у певний час та за певних умов. Інша сторона антропологічної невизначеності людини пов'язана з обмеженими можливостями її сприйняття дійсності (органів чуттів), фізичних та психологічних характеристик. Внаслідок таких обмежень людина сприймає дійсність далеко не повно, часто не може упередити наступного ходу подій, розрахувати їх наслідки. Проте, з іншої сторони, саме невизначеність стає підґрунтям людської *свободи*: якщо би людина була однозначно визначена у своїх намірах та діях, вона фактично була би запрограмованою в своїй поведінці: невизначеність відкриває перед людиною горизонт можливостей і стає умовою здійснення вибору дій. Це не значить, що ми тепер маємо вітати невизначеність та відмовитись від визначеності, оскільки без останньої взагалі було би неможливим складання планів діяльності та їх реалізація.

Але свобода, що ніби зачаїлась в осередді невизначеності, у даному випадку постає амбівалентною: відсутність точних даних щодо перспектив майбутнього може ввести людину у своєрідний психологічний ступор: на тлі невизначеності певна людина може сприйняти все як відносне та позбавлене сенсу, а тому вважати витрату своїх життєвих зусиль задля досягнення якихось результатів безглуздим заняттям. Таке явище не є рідкісним у людських спільнотах: невизначеність може бути стимулом для вільного вибору, а може заблокувати людські прагнення. У цілому ж цей антропологічний прояв невизначеності породжує нескінченні осмислення, обговорення та дебати у громадському просторі щодо ходу подій та майбутнього, виводить на арену цього простору численних різноманітних експертів, спеціалістів та навіть віщунів або пророків.

У творах Августина Блаженного незнання людиною божественного визначення щодо себе постає умовою для здійснення нею вільного вибору дій, а навіть смертельно хвора людина саме через невизначеність остаточного фіналу свого життя часто черпає сили триматися, не впадати у відчай. І той факт, що ніхто із нас точно не знає час своєї смерті дає нам можливість жити і діяти так, ніби смерті або не існує, або вона невідомо де й коли з'явиться.

Цікавим поворотом антропологічних проявів невизначеності є той факт, що ми ніколи точно не можемо визначити, з якою мірою щирості поводить ся з нами та чи інша особа: тут з очевидністю визначеність крокує рука у руку із невизначеністю. Тому даремно існує афоризм щодо того, що у розмові слід звертати увагу не лише на те, що вимовлене, а й на те, про що людина мовчить. Ще більш інтригуючим моментом у контексті антропологічних проявів людини є

те, що людина і сама для себе постає у поєднанні визначеного і невизначеного, оскільки не знає саму себе повністю та остаточно. Отже, в антропологічному контексті невизначеність має низку своїх проявів та з очевидністю постає як у позитивній, так і у негативній тональності.

Звичайно, в епіцентрі осмислення невизначеності перебуває *сфера пізнання*: поза пізнанням не можна навіть поставити питання як про визначеність, так і про невизначеність. А в цій сфері визначеність і невизначеність супроводжують буквально кожний акт, кожний крок пізнання. Оскільки в цій сфері невизначеність як правило характеризується або відсутністю у нас інформації, або неможливістю відокремити достовірну інформацію від недостовірної, то критичний погляд на пізнання погоджується з тим, що тут визначеність та невизначеність співіснують як тінь одна одної, в залежності від того, на чому ми зосереджуємось. Якщо варіанти відповіді на кісь питання однаково можливі, ми опиняємось у ситуації невизначеності. З позиції пізнавальних можливостей людини ми звертаємось перш за все до чуттєвих даних, і дослідження їх діяльності доводить простий і зрозумілий факт: чуття працюють вибірково і фіксують далеко не всі властивості світу. Якби людина бачила відразу все, вона би втратила зорову орієнтацію, але якби вона взагалі нічого не могла би сприйняти своїм зором результат був би тим самим. Чуттєве пізнання реалізує так званий третій або серединний шлях: діючи частково, поступово розширювати горизонт бачення.

Коли ми звертаємось до логіки, то тут взаємна доповнюваність визначеності та невизначеності проявляється ще більш рельєфно: коли ми вибудовуємо певне судження завжди існують можливості після певного слова поставити не одне-єдине, а кілька слів, але коли ми ставимо все ж саме обране слово, поза ним залишається невикористаний простір слів з таким предметним змістом, що на тлі сформованого судження виглядає невизначеним. На яких підставах ми обираємо саме ті поняття та судження, коли розгортаємо міркування? – У цьому ми можемо здавати собі звіт, а можемо й рухатись інтуїтивно, але у будь-якому випадку наші вибудовані судження вказують на контекст, підтекст, на фонове знання та знання, що припускається (передбачається). В усіх згаданих елементах міркувань невизначеність виходить на перший план у порівнянні з визначеністю.

Звичайно, особливого значення набуває невизначеність у сфері *наукового пізнання*; думаю, що цю ділянку проявів невизначеності варто залишити фахівцям у галузі наукознавства. З позиції філософії науки варто зауважити лише те, що саме поняття невизначеності може мати різне предметне наповнення. У буквальному значенні визначеність, що походить від слова визначати, має такий зміст: (а) належне використання мови, чітке мовлення, належна фіксація слів; (б) визначення понять – стислий і чіткий опис предметного змісту певного наукового поняття; у даному випадку невизначеність виникає через зміну контексту використання поняття або ж у зв'язку із фіксацією фактів, що суперечать даному змісту; (в) детермінація – сукупність чинників, факторів та умов, що обумовлюють саме такі прояви певного явища; тут невизначеність пов'язана з тим, що ми не знаємо усіх чинників явищ, не можемо напевне передбачити, як вони будуть

проявляться в інших умовах; (г) виділення та окреслення предметної сфери науки. Як правило, невизначеність в науці долається вірою в її всемогутність, у здатність досягати визначеності впертими пошуками, або навіть сподіванням на те, що можна відвоювати у невизначеності якусь територію.

Нарешті, цікавий варіант ставлення до невизначеності відкриває нам *сфера релігії*: тут у більшості випадків невизначеність відіграє позитивну роль і навіть стає умовою щирої релігійності. Претензія людини на незаперечне знання відразу змушує згадати відомий афоризм: «Хочеш насмішити Бога, повідай йому про свої плани». Саме в релігії з рельєфною чіткістю невизначеність постає підґрунтям людського буття та вирішальною умовою вибору своїх дій у контексті «добро – зло», «добродесність – гріх»: ти не знаєш заздалегідь задумів вищих сил, а тому маєш орієнтуватись на божественні настанови, приписи, повеління. Але чи правильно ти можеш їх виконати і визначити за конкретних життєвих обставин? Фома Аквінський писав, що хоча загальна орієнтація на добро закладена в нашій душі від народження (бо душа є Дар Божій людині), але коли ми потрапляємо у конкретну життєву ситуацію критерії адекватності нашого сприйняття того, що тут є добром, а що злом, розмиваються, і ми опиняємось у невизначеності. Саме тоді, з позиції християнської ортодоксії, проявляється щирість та глибина нашої віри, а якщо вони належні, Бог допоможе правильно обрати дію; так вважають вірні. У релігії власне людська обмеженість та невизначеність компенсуються зв'язком людини із всезнанням та абсолютною визначеністю. А оскільки такі визнаються існуючими, то у багатьох релігіях присутні способи і ритуали отримання прихованої від людини інформації, тобто існують, наприклад, пророцтва, віщуни, блаженні та ін.

Своєрідно проявляє себе невизначеність у *сфері повсякденного життєвого досвіду* та практичній діяльності: оскільки перед людьми стоять неминучі завдання із забезпечення життя, то тут людина часто діє не тому, що складає докладно опрацьований план діяльності, а тому, що невідступними є потреби і життєві завдання. Але й тут при міркуваннях про сенс життя, його перспективи невизначеність може ввести людину у стан прострації, може потужно засіяти в її душу думку про те, що життя безглузде, про марність людських життєвих зусиль, про нудну одноманітність днів та років. Не рідкісним явищем є десоціалізація певних людей, втрата життєвих інтересів, депресії та ін.

Висновок

У підсумку можна стверджувати, що невизначеність як неминуча сторона людського влаштування в світі, носить амбівалентний характер: вона сприяє активізації людини в реалізації свободи та надає їй життєвої стійкості і вона ж може зовсім паралізувати людину й навіяти їй думку про повне безглуздя своїх намірів і прагнень. Невизначеність – це те, що завжди поруч і що, як і багато чого іншого, людина може використати як собі на користь, так і перевести її у життєвий негатив. Нестерпно жити у невизначеності, але повна визначеність перетворила би людину на робота; наша життєва територія – це суміш визначеного і невизначеного.